

Тема 8. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

План

1. *Лексична безеквівалентність. Транслітерація та калькування.*
2. *Специфіка перекладу слів-реалій. Описовий переклад.*
3. *Структурні екзотизми. Випадкові без еквіваленти.*
4. *«Фальшиві друзі» перекладача.*

1. Лексична безеквівалентність. Транслітерація та калькування.

Слова та сталі словосполучення МО, які не мають більш менш повних відповідників у вигляді лексичних одиниць (слів або сталих словосполучень) у МП, прийнято називати безеквівалентною лексикою. Відсутність у МО лексичного еквівалента для лексичної одиниці МП не означає відтак, що її значення взагалі не піддається відтворенню при перекладі. Здебільшого, воно відтворюється за допомогою певних прийомів.

Факт лексичної безеквівалентності означає лише, що значення лексичної одиниці МО не може бути передане аналогічним, «симетричним» чином – за допомогою лексичної одиниці МП. Інакше кажучи, лексична безеквівалентність у перекладі переважно має не абсолютний, а відносний характер, і про неї взагалі можна було б не говорити, якби вона не була пов'язана з певними і достатньо специфічними перекладацькими труднощами, про які перекладачам необхідно знати і які необхідно уміти долати. Існують наступні засоби передачі безеквівалентної лексики при перекладі, які утворюють особливий клас прийомів і не відносяться ні до підстановок, ні до трансформацій. За своєю суттю цей прийом аналогічний запозиченню іноземного слова.

У якості перекладацького еквівалента безеквівалентної одиниці МО використовується її графічно-фонетичне відтворення, яке у письмовому перекладі передається буквами МП, а при усному перекладі вимовляється відповідно до фонетичних правил МП. Прийом транслітерації доцільний лише тоді, коли еквівалент

дійсно відсутній. Але повністю недоцільним є його застосування в тих випадках, коли у МП наявний «нормальний» еквівалент. Наприклад, незрозуміло, навіщо деякі перекладачі німецької художньої прози транслітерують слово *Kellner* («кельнер») замість того, щоб використати існуючий еквівалент *офіціант*, або писати українськими/російськими літерами назву спиртного напою *Kummel* («кюммель») замість того, щоб перекласти просто: *тминна горілка / горілка з тмином*. Слід мати на увазі, що транслітерація може викликати у читача неадекватне сприйняття. Наприклад, він може подумати, що кельнер це якийсь надзвичайний офіціант, а *кюммель* – щось із екзотичних напоїв. Необґрунтована транслітерація призводить лише до «забруднення» МП. Позитивною якістю транслітерації як засобу перекладу без еквівалентної лексики є її надійність у тому плані, що, транслітеруючи нове, часто малозрозуміле слово, перекладач по суті справи передає лише його графічну або фонетичну оболонку. Змістовна ж сторона слова розкривається здебільшого лише через контекст. Тим самим перекладач уникає тлумачення нового поняття та пов'язаного з цим ризику невірної його інтерпретації. Недоліком транслітерації як прийому перекладу є те, що механічна передача безеквівалентної лексичної одиниці (адже такою транслітерація по суті справи і є) не завжди дозволяє розкрити для реципієнта перекладу зміст нового поняття, яке для нього може лишитися або зовсім незрозумілим, або зрозумілим лише приблизно – із контексту.

Цей недолік транслітерації можна компенсувати примітками перекладача, які він може подати у дужках або виносках.

Попри усі свої недоліки транслітерація у певних випадках є чи не єдиним можливим прийомом відтворення безеквівалентної лексичної одиниці при перекладі. Так, важко уявити собі, яким ще чином, ніж через транслітерацію, можна було передати такі реалії із середньовічних германських міфів, *Gral* (*чаша з кров'ю Христа*) або *Nibelungen* (королі Бургундії), тощо.

Калькування. Суть цього прийому полягає в тому, що складові частини безеквівалентної лексичної одиниці (морфеми безеквівалентного слова або лексеми безеквівалентного сталого словосполучення) замінюються їх буквальними відповідниками на мові перекладу. Таким чином, наприклад, був введений в український / російський обіг термін *дитячий садок / детский сад* (калька німецького *Kindergarten*), таким же прийомом перекладаються на українську мову терміни: *коммерческий банк* –

комерційний банк, тощо.

2. Специфіка передачі слів-реалій. Описовий переклад.

Слова-реалії. Переклад реалій становить частину проблеми передачі національного та історичного колориту певної країни. **Реалії – це предмети матеріальної культури, які характерні для того чи іншого народу, національності чи общини та виражають національну самосвідомість і колорит.** В лінгвістиці і перекладознавстві реаліями називають слова та вирази, які позначають ці предмети. Причиною безеквівалентності цих лексичних одиниць є відсутність у практичному досвіді носіїв мови перекладу предметів та явищ, а разом з цим, і понять, які означають ці слова. Так, наприклад, більшості україномовних / російськомовних не відомі такі поняття, як *primaries* (попередні вибори, які визначають кандидатів у президенти від двох основних політичних партій у США). В свою чергу, мало кому із іноземців відомо, що таке *гетьман, макітра, жупан*, тощо. Не мають відповідників у багатьох мовах назви грошових одиниць, назви реалій фізичної географії, тощо.

У перекладознавчих працях «реалія» як термін з'явилася у 40-х роках. Його уперше вжив А.Федоров. Реалії характерні для мови художньої літератури та засобів масової інформації, нерозривно пов'язані з культурою певного народу. Існує багато класифікацій реалій, в основному виділяються такі групи як географічні, етнографічні та суспільно-політичні реалії.

З проблемою перекладу реалій перекладач зустрічається дуже часто. Так як реалії позначають поняття, які відсутні в інших культурах, вони завжди становлять особливу складність в процесі перекладу. З іншого боку, ці складнощі забезпечують інтерес до даної проблеми. У процесі перекладу реалій виникають два основних складних моменти: відсутність у мові перекладу еквівалента через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, який позначає реалія (референта) та необхідність передати не тільки семантику, а й колорит - національне та історичне забарвлення. Існують такі основні способи передачі реалії у процесі перекладу: транскодування (транскрипція або транслітерація), калькування, описовий переклад та гіпонімічний переклад.

Транскодування – це такий спосіб перекладу, коли звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами

абетки мови перекладу. Дуже часто транскодування застосовується при перекладі інтернаціональних реалій. Головною позитивною якістю транскодування є його максимальна стислість. Завдяки транскрипції та транслітерації створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності. Але все ж використовувати цей прийом треба дуже обережно, так як перенасиченість тексту транскодованими реаліями не зближує читача з оригіналом, а навпаки віддаляє. Під терміном калькування розуміється дослівний або буквальний переклад. Наприклад «skyscraper» - *хмарочос / небоскреб*. Часто використовується і напівкалькування, що являє собою часткове запозичення слів та виразів, які складаються частково з елементів вихідної мови, частково з елементів мови перекладу.

Описовий переклад - це такий прийом перекладу, коли слово замінюється в мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова, при цьому опис не повинен бути надто докладним і складним. Це, мабуть, чи не найуживаніший прийом перекладу безеквівалентної лексики, який полягає у передачі значення безеквівалентної лексичної одиниці за допомогою розгорнутого опису. Позитивною стороною описового перекладу є те, що він здатний досить повно розкрити суть явища, яке виражене безеквівалентною лексичною одиницею. Саме тому у деяких авторів він називається пояснювальним. Його недоліком є громіздкість, яка певним чином може негативно впливати на якість перекладу. У слов'янських мовах він фактично не застосовується

Гіпонімічний переклад - заміна видового поняття на родове, тобто передача реалії мовною одиницею, яка має більш широке значення. За своїм значенням це прийом генералізації, який дуже часто використовується. Він дозволяє відмовитись від транскрипції та провести заміну понять, різниця між якими в умовах даного контексту незначна.

Вирішальним при виборі між транскрипцією і перекладом реалії є та роль, яку вона грає в змісті, яскравість її колориту, тобто міра її висвітлювання в контексті. На думку вчених, при транскрипції «звичайні і звичні в мові оригіналу слова і вислови в мові перекладу випадають із загального лексичного оточення, відрізняються своєю чужерідністю, внаслідок чого, привертають до себе посилену увагу», а це порушує рівновагу між змістом і формою,

чим відрізняється адекватний переклад. При передачі реалій ж реалій іншим шляхом утрачається характерне забарвлення мови, носіями якої вони є: зникає частина національного або історичного колориту.

Всі засоби передачі реалій в перекладі необхідно ув'язувати з тим, в якій мірі запроваджені слова, знайомі читачу; якщо вони незнайомі, чи не підказане часом значення реалії контекстом. Дуже важливим є те, щоб враження від перекладеної реалії у читачів було б таким же, як у носіїв мови, з якої реалія перекладена.

3. Структурні екзотизми

Ця група безеквівалентних лексичних одиниць МО схожа з випадковими безеквівалентами тим, що предмети і явища, які вона означає, наявні також і у практичному досвіді носіїв МП, але також не мають в ній еквівалентів. Відмінність же структурних екзотизмів від випадкових безеквівалентів полягає у тому, що МП просто не має тих засобів, які були б аналогічними засобам МО та дозволяли б створити достатньо компактне найменування для згаданих предметів та явищ. Так, наприклад, німецьке словосполучення у певних випадках виражає одним складним словом достатньо тонкі деталі навколишньої дійсності, в той час як в українській мові для цього потрібна розгорнута характеристика. Як німецька, так і українська мови володіють засобами префіксально-суфіксального словотворення, які кожній із цих мов дозволяють утворювати слова, які неможливо відтворити засобами іншої мови. Значення цих слів можуть бути передані іншою мовою лише за допомогою більш або менш громіздких словосполучень: *unverwechselbar* – *те, що ні з чим не сплутаєш*. Лексичні одиниці МО з неможливою для МП словотворчою структурою при порівнянні МО з МП виглядають (збоку МП) незвично, майже екзотично. Тому вони називаються структурними екзотизмами. Вони близькі до випадкових безеквівалентів – це лексичні одиниці означають предмети і явища, які наявні у практичному досвіді як носіїв МО, так і носіїв МП, але в МП з деяких причин (часом таких, які неможливо навіть пояснити) не отримали свого еквівалента. Так, наприклад, в українській мові немає спеціальних означень для відрізків доби, які у германських мовах виражають тривалі

часові проміжки (*час зранку до полудня*), (*час між полуднем та вечором*).

4. «Фальшиві друзі «перекладача».

Це найбільш відомий клас лексичних «провокаторів», про який чимало написано у науковій літературі. До них належить значна частина інтернаціоналізмів, тобто лексичних одиниць МО, які схожі за своїм звучанням і/або своїм графічним зображенням з лексичними одиницями МП. «Фальшиві друзі перекладача» це ті інтернаціоналізми в МО, які повністю або частково розрізняються за значенням зі своїми аналогами за звучанням та написанням в МП. Недосвідчені перекладачі нерідко потрапляють у пастки фонетичної схожості, під якою приховуються суттєві семантичні розбіжності (укр. «*гребля*» – рос. «*гребля*») «Удавані друзі перекладача» поділяються на чотири основні типи.

До першого типу належать слова МО, які співзвучні словам МП, але повністю відмінні з ними за своїм значенням. До другого типу належать такі багатозначні слова МО, у яких частина значень співпадає зі значенням зовнішньо схожого слова МП, а частина значень відрізняється. «Удавані друз» цього типу трапляються частіше, ніж ті, які належать до першого типу. До третього типу належать лексичні одиниці МО, у яких є схоже за звучанням або написанням слово МП, яке за одним із своїх значень є еквівалентом слова МП, але теж саме слово МП має ще одне або декілька значень, які не мають нічого спільного зі звуковим (графічним) аналогом у МО. Особливу групу «удаваних друзів перекладача» (четвертий тип) утворюють назви різних величин вимірів, які співзвучні в МО та МП, але не співпадають за кількістю.

?

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення транскодування.
2. Яка лексика є безеквівалентною?
3. Що таке транслітерація у перекладі?
4. Наведіть приклади калькування.